

دانشگاه سام نور

اقتصاد خرد ۳

دکتر یگانه موسوی جهرمی

امروز کتابخوانی و علم‌آموزی نه تنها یک وظیفه‌ی ملی، که یک واجب دینی است.^۱

مقام معظم رهبری

در عصر حاضر یکی از شاخصه‌های ارزیابی رشد، توسعه و پیشرفت فرهنگی هر کشوری میزان تولید کتاب، مطالعه و کتابخوانی مردم آن مرز و بوم است. ایران اسلامی نیز از دیرباز تاکنون با داشتن تمدنی چندهزارساله و مراکز متعدد علمی، فرهنگی، کتابخانه‌های معتبر، علما و دانشمندان بزرگ با آثار ارزشمند تاریخی، سرآمد دولت‌ها و ملت‌های دیگر بوده و در عرصه فرهنگ و تمدن جهانی به‌سان خورشیدی تابناک همچنان می‌درخشد و با فرزندان نیک‌نهاد خویش هنرنمایی می‌کند. چه کسی است که در دنیا با دانشمندان فرزانه و نام‌آور ایرانی همچون ابوعلی سینا، ابوریحان بیرونی، فارابی، خوارزمی و ... همچنین شاعران برجسته‌ای نظیر فردوسی، سعدی، مولوی، حافظ و ... آشنا نباشد و در مقابل عظمت آنها سر تعظیم فرود نیاورد. تمامی این افتخارات ارزشمند، برگرفته از میزان عشق و علاقه فراوان ملت ما به فراگیری علم و دانش از طریق خواندن و مطالعه منابع و کتاب‌های گوناگون است. به شکرانه الهی، تاریخ و گذشته ما، همیشه درخشان و پر بار است. ولی اکنون در این زمینه در چه جایگاهی قرار داریم؟ آمار و ارقام ارائه‌شده از سوی مجامع و سازمان‌های فرهنگی در مورد سرانه مطالعه هر ایرانی، برایمان چندان امیدوارکننده نمی‌باشد.

کتاب، دروازه‌ای به سوی گستره دانش و معرفت است و کتاب خوب، یکی از بهترین ابزارهای کمال بشری است. همه دستاوردهای بشر در سراسر عمر جهان، تا آنجا که قابل کتابت بوده است، در میان دست‌نوشته‌هایی است که انسان‌ها پدید آورده و می‌آورند. در این مجموعه بی‌نظیر، تعالیم الهی، درس‌های پیامبران به بشر، و همچنین علوم مختلفی است که سعادت بشر بدون آگاهی از آنها امکان‌پذیر نیست. کسی که با دنیای زیبا و زندگی‌بخش کتاب ارتباط ندارد بی‌شک از مهم‌ترین دستاورد انسانی و نیز از بیشترین معارف الهی و بشری محروم است. با این دیدگاه، به‌روشنی می‌توان ارزش و مفهوم رمزی عمیق در این حقیقت تاریخی را دریافت که اولین خطاب خداوند متعال به پیامبر گرامی اسلام (ص) این است که «بخوان!» و در اولین سوره‌ای که بر آن فرستاده عظیم‌الشأن خداوند، فرود آمده، نام «قلم» به تجلیل یاد

1. <https://farsi.khamenei.ir/message-content?id=2696>

شده است: «إِقْرَأْ وَرَبُّكَ الْأَكْرَمُ. الَّذِي عَلَّمَ بِالْقَلَمِ» در اهمیت عنصر کتاب برای تکامل جامعه انسانی، همین بس که تمامی ادیان آسمانی و رجال بزرگ تاریخ بشری، از طریق کتاب جاودانه مانده اند.

دانشگاه پیام نور با گستره جغرافیایی ایران شمول خود با هدف آموزش برای همه، همه جا و همه وقت، به عنوان دانشگاهی کتاب محور در نظام آموزش عالی کشورمان، افتخار دارد جایگاه اندیشه سازی و خردورزی بخش عظیمی از جوانان جویای علم این مرز و بوم باشد. تلاش فراوانی در ایام طولانی فعالیت این دانشگاه انجام پذیرفته تا با بهره گیری از تجربه های گرانقدر استادان و صاحب نظران برجسته کشورمان، کتاب ها و منابع آموزشی درسی شاخص و خودآموز تولید شود. در آینده هم، این مهم با هدف ارتقای سطح علمی، روزآمدی و توجه بیشتر به نیازهای مخاطبان دانشگاه پیام نور با جدیت ادامه خواهد داشت. به طور قطع استفاده از نظرات استادان، صاحب نظران و دانشجویان محترم، ما را در انجام این وظیفه مهم و خطیر یاری رسان خواهد بود. پیشاپیش از تمامی عزیزانی که با نقد، تصحیح و پیشنهادهای خود ما را در انجام این وظیفه خطیر یاری می رسانند، سپاسگزاری می نمایم. لازم است از تمامی اندیشمندانی که تاکنون دانشگاه پیام نور را منزلگاه اندیشه سازی خود دانسته و ما را در تولید کتاب و محتوای آموزشی درسی یاری نموده اند، صمیمانه قدردانی گردد. موفقیت و بهروزی تمامی دانشجویان و دانش پژوهان عزیز آرزوی همیشگی ما است.

دانشگاه پیام نور

فهرست مطالب

نه	پیشگفتار
سیزده	راهنمای مطالعه
۱	فصل اول: اقتصاد رفاه
۱	هدف کلی
۱	هدف‌های یادگیری
۲	مقدمه
۴	۱-۱ مفهوم بهینه پارتو
۹	۲-۱ کارایی اقتصادی
۱۰	۱-۲-۱ شرایط کارایی در مصرف
۲۴	۲-۲-۱ شرایط کارایی در تولید
۳۳	۳-۲-۱ کارایی سراسری
۳۸	۴-۲-۱ تابع رفاه اجتماعی و بهینه مطلوب
۴۳	۳-۱ اضافه رفاه مصرف‌کنندگان و تولیدکنندگان
۴۳	۱-۳-۱ اضافه رفاه مصرف‌کنندگان
۴۸	۲-۳-۱ اضافه رفاه تولیدکنندگان
۵۲	۳-۳-۱ کاربرد مفاهیم اضافه رفاه مصرف‌کنندگان و تولیدکنندگان
۵۶	خلاصه فصل اول
۵۹	خودآزمایی چهارگزینه‌ای فصل اول
۶۱	خودآزمایی تشریحی فصل اول
۶۳	فصل دوم: اقتصاد در شرایط نااطمینانی
۶۳	هدف کلی
۶۳	هدف‌های یادگیری
۶۴	مقدمه

۶۵	۱-۲ اصول حاکم بر رفتار مصرف‌کننده در شرایط نااطمینانی
۷۰	۲-۲ مطلوبیت انتظاری
۷۱	۳-۲ نحوه برخورد با ریسک
۸۱	۴-۲ راه‌های کاستن مخاطره
۸۴	خلاصه فصل دوم
۸۶	خودآزمایی چهارگزینه‌ای فصل دوم
۸۸	خودآزمایی تشریحی فصل دوم
۸۹	فصل سوم: نظریه بازی
۸۹	هدف کلی
۸۹	هدف‌های یادگیری
۹۰	مقدمه
۹۱	۱-۳ تعریف نظریه بازی
۹۳	۲-۳ مؤلفه‌های بازی
۹۴	۳-۳ فروض بازی
۹۵	۴-۳ انواع بازی
۹۷	۵-۳ نحوه نمایش بازی
۹۷	۱-۵-۳ فرم درختی یا گسترده
۱۰۱	۲-۵-۳ فرم راهبردی یا نرمال
۱۰۵	۶-۳ تعادل بازی به روش حذف راهبرد مغلوب یا انتخاب راهبرد مسلط
۱۰۷	۷-۳ تعادل بازی به روش حذف پیاپی راهبردهای اکیداً مغلوب
۱۰۸	۸-۳ تعادل بازی به روش راهبرد مغلوب ضعیف
۱۰۹	۹-۳ تعادل در بازی‌های اکیداً رقابتی با راهبردهای محافظه‌کارانه
۱۱۳	۱۰-۳ تعادل نش
۱۱۴	۱-۱۰-۳ تعادل نش به روش سیستماتیک
۱۱۶	۱۱-۳ راهبردهای خالص و مختلط
۱۱۸	۱۲-۳ تعادل نش مختلط
۱۲۱	۱۳-۳ تعادل نش در بازی‌های پویا
۱۲۷	۱-۱۳-۳ بازی فرعی
۱۲۹	۲-۱۳-۳ تعادل نش به روش استقراء رو به عقب
۱۳۱	۳-۱۳-۳ تعادل نش به روش بازی فرعی
۱۳۴	۱۴-۳ تعادل نش بیزینی
۱۳۹	خلاصه فصل سوم
۱۴۲	خودآزمایی چهارگزینه‌ای فصل سوم
۱۴۴	خودآزمایی تشریحی فصل سوم

۱۴۵	فصل چهارم: اقتصاد اطلاعات
۱۴۵	هدف کلی
۱۴۵	هدف‌های یادگیری
۱۴۶	مقدمه
۱۴۷	۴-۱ کژگزینی
۱۴۷	۴-۱-۱ کژگزینی در بازار خودروهای دست‌دوم
۱۵۰	۴-۱-۲ کژگزینی در بازار نیروی کار
۱۵۹	۴-۲ کژمنشی
۱۶۱	۴-۲-۱ رفع مشکل کژمنشی
۱۶۷	خلاصه فصل چهارم
۱۶۹	خودآزمایی چهارگزینه‌ای فصل چهارم
۱۷۰	خودآزمایی تشریحی فصل چهارم
۱۷۳	پاسخنامه
۱۷۷	منابع

تقدیم به:

پسرم امیرعلا

که وجودش امید زندگی است.

پیشگفتار

در تجزیه و تحلیل های اقتصادی دو موضوع اساسی وجود دارد. اولین موضوع، تخصیص منابع است. بدین معنا که در هر اقتصادی، منابع کمیاب چگونه به تولید محصولات مختلف اختصاص می یابند. دومین موضوع، توزیع است. مسئله اصلی در اینجا چگونگی توزیع ثروت و درآمد (و یا کالاها و خدمات) میان افراد جامعه است. با تمرکز بر روی دو موضوع فوق، ملاحظه می شود که موضوع اول مربوط به سمت عرضه و مقوله تولید و موضوع دوم در ارتباط با سمت تقاضا و مقوله مصرف است. به این ترتیب، تجزیه و تحلیل جامع در اقتصاد منوط به بررسی دو طرف عرضه و تقاضا است که نتیجه آن، قرار گرفتن در یک موقعیت خاص اقتصادی است. در هر موقعیت خاص اقتصادی، می توان سطحی از رفاه اجتماعی را متصور شد که این سطح رفاه اجتماعی بستگی به سطح فعالیت های اقتصادی دارد. باید توجه داشت که هر سطحی از فعالیت های اقتصادی تابعی از نحوه تخصیص منابع، توزیع ثروت و درآمد است.

به عبارت دیگر، هر موقعیت اقتصادی انعکاس دهنده وضعیت های مختلفی از فعالیت های اقتصادی است که سطحی از رفاه در جامعه را به بار می آورد. بر این اساس، هدف اقتصاد رفاه بررسی شرایط مطلوب اجتماعی و ارزیابی موقعیت های اقتصادی موجود است. در این راستا، فصل اول کتاب با عنوان اقتصاد رفاه تدوین شده است که در آن برای ارزیابی موقعیت های اقتصادی موجود و مقایسه آن ها با موقعیت بهینه (تخصیص و توزیع بهینه) از معیار پارتو استفاده شده است. بهینه پارتو، کلیدی ترین مفهوم در مقوله رفاه و کارایی اقتصادی است که در شرایط وجود سیستم بازار رقابتی مصداق دارد.

از این رو، در این فصل پس از ارائه تعریف بهینه پارتو و مفهوم بهبود وضع پارتو، در اقتصاد نئوکلاسیکی در چارچوب تجزیه و تحلیل ایستا، شرایط کارایی به سه صورت: شرط کارایی در مبادله^۱، شرط کارایی در تولید^۲ و شرط کارایی جامع^۳ بررسی می شود. باتوجه به اینکه در دنیای واقعی، عاملان اقتصادی عمدتاً در شرایط مواجهه با ریسک باید تصمیم گیری کنند، فصل دوم، با عنوان اقتصاد تحت شرایط نااطمینانی، تدوین شده است. در این فصل، ابتدا به دلیل تغییر فضای تصمیم گیری مصرف کننده از شرایط اطمینان به نااطمینانی، بیان می شود وی در شرایط نااطمینانی، براساس کدام اصول متعارف و چه هدفی، رفتار و تصمیم گیری می کند. پس از آن به مفهوم مطلوبیت انتظاری، طرز برخورد عاملان اقتصادی نسبت به نااطمینانی و معیارهای تشخیص ریسک گریزی و ریسک پذیری آنان پرداخته می شود. در انتهای فصل، راه های کاهش مخاطره معرفی می شود.

فصل سوم، به مطالعه نظریه بازی ها اختصاص یافته است. نظریه بازی حوزه ای از ریاضیات کاربردی است که در بستر علم اقتصاد توسعه یافته و اصولاً هر بازی، موقعیتی است که بازیکنان در آن تصمیمات راهبردی یا استراتژیک اتخاذ می کنند یعنی تصمیماتی که اعمال و واکنش های یکدیگر را در آن مدنظر قرار می دهند. در این فصل ابتدا بازی، تعریف شده و سپس به معرفی مؤلفه ها، انواع، فروض و نحوه نمایش (فرم نرمال و گسترده) بازی پرداخته شده است. در ادامه، باتوجه به کاربرد نظریه بازی در حل مسائل و یافتن پاسخ بهینه در آن ها، چگونگی تعیین تعادل بازی (جواب مسئله) در بازی های ایستا و پویا توضیح داده شده است. در این خصوص، روش هایی شامل حذف راهبرد مغلوب، حذف پیایی راهبردهای اکیداً مغلوب، راهبرد ضعیف مغلوب، استقراء رو به عقب و بازی فرعی کامل مطرح شده اند، همچنین مفهوم تعادل نش و روش یافتن آن بیان گردیده است. با در نظر گرفتن احتمالاتی مربوط به باورهای بازیکنان، مطالبی در مورد راهبردهای مختلط، تعادل نش مختلط و تعادل نش بیزی ارائه شده است.

1. Exchange Efficiency Condition
 2. Production Efficiency Condition
 3. Overall Efficiency Condition

در فصل چهارم، آخرین فصل کتاب حاضر، اقتصاد اطلاعات مدنظر قرار گرفته است. اقتصاد اطلاعات یکی از شاخه‌های علم اقتصاد است که به مطالعه و بررسی تولید، توزیع، مصرف، عملکرد بازار و اطلاعات می‌پردازد. در این فصل، ابتدا عدم تقارن اطلاعاتی در حالت کژگزینی و در قالب دو بخش، (کژگزینی در بازار خودروهایی دست‌دوم و کژگزینی در بازار کار) بررسی می‌شود. سپس برای حل مشکل کژگزینی دو راه‌حل غربال‌کردن و علامت‌دادن ارائه می‌شود. در ادامه، عدم تقارن اطلاعاتی در حالت کژمنشی مطالعه می‌شود؛ سپس برای رفع حل مسئله کژمنشی راه‌حل‌های ارائه می‌گردد. شایان ذکر است که در نگارش این کتاب برای ارائه و نتیجه هرچه بهتر و بیشتر مطالب، بعد از توضیحات کافی سعی شده از ابزارهای جبری و هندسی استفاده شود تا به گفته ایلروینگ فیشر^۱ (۱۸۹۲) «این جهان اقتصاد با این منطق مه‌آلود به کمک ابزار ریاضی به صورت خطوطی محکم و کامل ظاهر می‌شود تا توهم قدیمی زائل و نتیجه بهتر و بیشتری از آن درک شود». بنابراین، ریاضیات برای درک اصول علم اقتصاد خرد به‌طور قطع لازم و مفید است. البته ریاضیات نمی‌تواند جانشین روش‌های تحلیلی در علم اقتصاد باشد و دانشجویان می‌توانند به کمک دانش ریاضیات درک خود را از مفاهیم اقتصاد خرد گسترش دهند و با حل تمرین‌ها به‌توانایشان بیفزایند.

کتاب حاضر در سه جلد (اقتصاد خرد ۱، اقتصاد خرد ۲ و اقتصاد خرد ۳) حاصل سال‌ها تدریس مؤلف در درس اقتصاد خرد در سه مقطع کارشناسی، کارشناسی ارشد و دکتری است. در تدوین این کتاب سعی شده‌است، در قالب خودآموز، موضوعات به روش توصیفی، ریاضی و هندسی ارائه شود. امیدوارم انتشار این کتاب به‌عنوان یک منبع درسی خودآموز، مفید و کمک‌کننده برای تدریس و فراگیری مباحث اقتصاد خرد، به‌ویژه برای استادان و دانشجویان دانشگاه پیام نور، به‌کار رود.

در پایان، فرصت را مغتنم شمرده و از همکار فرهیخته گروه اقتصاد دانشگاه پیام نور، جناب آقای دکتر فرهاد خدادادکاشی، ویراستار علمی کتاب، به جهت صرف وقت و راهنمایی‌های ارزنده‌شان، قدردانی می‌شود. از آقایان دکتر جلال ایوبی نژاد و حمیدرضا فرنیاء، مدیر و معاون محترم دفتر تدوین و تولید کتب و محتوای آموزشی دانشگاه و همکاران ایشان که با تلاش فراوان امکان چاپ کتاب را فراهم آوردند، تشکر

می‌شود. همچنین لازم است از همراهی و همکاری صمیمانه خانم دکتر مریم مهدیزاده در زمینه جست‌وجو و تهیه منابع، بازخوانی مکرر فصول و ارائه پیشنهادها مناسب، تصحیح نمودارها و تهیه فهرست واژگان، سپاسگزاری شود. جا دارد از خانم‌ها نرگس خاکی برای همکاری بی‌دریغشان در ویرایش ادبی و مرضیه زهره به جهت ترسیم نمودارها تشکر شود.

یگانه موسوی جهرمی

بهار ۱۴۰۱

راهنمای مطالعه

دانشجوی عزیز، «اقتصاد خرد ۳» از دروس اصلی رشته اقتصاد است که در قالب درس سه واحدی در سرفصل دروس مصوب رشته مذکور گنجانده شده است. کتاب حاضر به عنوان منبع این درس در چهار فصل تدوین شده است. فصل اول به مباحث اقتصاد رفاه اختصاص داده شده است و سه فصل پایانی، با هدف مطالعه و آشنایی دانشجو با سه مبحث به هم پیوسته، اقتصاد تحت شرایط نااطمینانی، نظریه بازی و اقتصاد اطلاعات، که تجزیه و تحلیل رفتار عاملان اقتصادی را در دنیای واقعی ممکن می سازند، تألیف و سازمان دهی شده است. برای اینکه بهتر بتوانید به هدف خود؛ یعنی یادگیری مطالب کتاب، دست یابید به موارد زیر توجه کنید:

* داشتن برنامه برای انجام هر کاری، از جمله مطالعه و فراگیری، مانند داشتن نقشه سفر و رفتن به راهی است که قبلاً آن را نپیموده اید. بدون نقشه هم می توانید راهی را طی کنید اما مسلماً یا به نتیجه مطلوب نخواهید رسید و یا با صرف منابع و زمان بیشتر نتیجه ای نه چندان مطلوب به دست خواهید آورد.

مطالعه و فراگیری طبق برنامه ای با زمان بندی مناسب برای شما دانشجویان دانشگاه پیام نور اهمیت به سزایی دارد، زیرا اکنون شما در نظام آموزشی تحصیل می کنید که با تجربه آموزشی پیشین شما متفاوت است. شما در فرایند یادگیری گذشته خود گاهی متکی به کلاس و تدریس دبیر بودید. حال آنکه در نظام آموزشی این دانشگاه باید متکی به کتاب، تلاش و برنامه ریزی خود برای یادگیری باشید. در این نظام، استاد یاددهنده است اما بیشتر نقش راهنما را ایفا می کند. بر همین اساس، مؤلف سعی کرده تا با بیان ساده و روشن مطالب در قالب کتاب خود آموز، شما را در این امر یاری دهد.

کلاس در نظام آموزشی دانشگاه پیام‌نور در ساعاتی محدود و با برنامه‌ای از پیش تعیین‌شده، به‌منظور رفع اشکال تشکیل می‌شود. بنابراین با برنامه‌ریزی صحیح خود و با عنایت به برنامهٔ زمان‌بندی و بودجه‌بندی کتاب (تعیین فصول برای مطالعه هر جلسه) که توسط استاد برای شما طراحی و عرضه می‌شود، با مطالعهٔ کامل در جلسات کلاس حاضر شوید و فرصت رفع اشکال‌های خود را از دست ندهید. توصیه می‌شود هنگام مطالعه، حتماً سؤال‌ها و نکات مبهم خود را یادداشت کنید تا بتوانید در جلسات رفع اشکال آن‌ها را مطرح کنید.

* هنگام حضور در جلسات رفع اشکال درس کاملاً هوشیار باشید و به سؤالات سایر دانشجویان و توضیحات استاد گوش فرا دهید. در مباحث کلاس مشارکت کنید و اگر می‌توانید از آن‌ها یادداشت مختصری بردارید و بعد از کلاس نوشته‌ها و یادداشت‌های خود را مرتب کنید و به‌جای مناسبی در کتاب درسی خود منتقل کنید تا در زمان مطالعهٔ مجدد بتوانید برای درک بهتر مطالب از آن‌ها استفاده کنید.

* در ابتدای هر فصل، هدف‌های کلی و یادگیری مورد انتظار بیان شده‌است. هنگام مطالعهٔ هر یک از فصول کتاب، قبل از هر چیز لازم است به این هدف‌ها توجه کنید؛ زیرا آگاهی از هدف‌ها، در شما نسبت به موضوع موردبحث انگیزه و علاقه ایجاد می‌کند و به مطالعهٔ شما جهت می‌دهد.

* به‌منظور یادگیری بهتر، هنگام مطالعهٔ مجدد با کلمات و جملات خود، مفاهیم و مطالب مهم هر فصل را خلاصه‌نویسی کنید.

* برای خلاصه‌نویسی از نقشه‌های ذهنی یا نمودارها و درخت یادگیری استفاده کنید. پس از درج تاریخ و موضوع اصلی هر یادداشت خلاصه، آن‌ها را مرتب و هفتگی مرور کنید.

* در هر فصل، مجموعه‌ای از مفاهیم اساسی آموزش داده می‌شود. این مفاهیم نکات اساسی فصل هستند و بقیهٔ مطالب و فعالیت‌ها برای یادگیری آن تنظیم شده‌اند. از این‌رو پس از اتمام مطالب هر فصل، قسمتی با عنوان «خلاصهٔ فصل» نگارش شده‌است که دربرگیرندهٔ این مفاهیم است. پس از مطالعهٔ هر فصل، تأمل در قسمت «خلاصهٔ فصل» می‌تواند، به‌علاوهٔ خلاصهٔ تهیه‌شده توسط خودتان و تطبیق این دو و تکمیل یکی از آن‌ها، به تعمیق یادگیری در شما کمک کند. توجه داشته باشید که خلاصه فصل برای حفظ کردن و یادگیری سطحی مطالب نیست.

* در پایان هر فصل، چند نمونه پرسش با عنوان «خودآزمایی فصل» ارائه شده که پاسخ آن‌ها در انتهای کتاب آمده است. اکیداً توصیه می‌شود پس از مطالعه کامل هر فصل ابتدا از فرایند یادگیری خود و دستیابی به مهارت‌های پیش‌بینی‌شده در هدف‌های (کلی و یادگیری) فصل مربوط اطمینان حاصل کنید. سپس، خودآزمایی آن فصل را پاسخ دهید. همچنین، توصیه می‌شود سریع به پاسخ‌نامه مراجعه نکنید. پاسخ‌نامه به منظور مقایسه پاسخ‌های شما با جواب صحیح پرسش‌ها تهیه شده است تا بتوانید آموخته‌های خود را محک بزنید و آزمون کنید. بنابراین همواره پس از پاسخ‌دادن به پرسش‌های مطرح شده در خودآزمایی فصول به پاسخ‌نامه مراجعه کنید.

نکاتی در شیوه‌های مطلوب تدریس

همکار محترم، توجه به توصیه‌های زیر می‌تواند در غنا بخشیدن به ساعات رفع اشکال و بهره بیشتر دانشجویان از دانش و تجربه شما مؤثر واقع شود.

* در تدریس این کتاب از شیوه رفع اشکال گروهی و در برخی زمینه‌ها مانند مفهوم بازار و ساختار آن، مقایسه میان ساختار متفاوت بازارها و چگونگی تحلیل بازار محصولات دست‌دوم، از شیوه‌های تدریس فعال به‌ویژه بحث گروهی استفاده شود. بهره‌گیری از موضوعات روز در مثال‌ها و بحث‌ها، گذشته از تنوع‌آفرینی، در تسهیل امر «یادگیری و یاددهی» مؤثر است.

* مناسب است قبل از شروع کلاس، برنامه زمان‌بندی شده‌ای جهت رفع اشکال درس و سایر فعالیت‌های ممکن با عنایت به حجم کتاب و تعداد جلسات محدود تشکیل کلاس تهیه و در اولین جلسه کلاس به دانشجویان ارائه کنید. توصیه می‌شود در این برنامه، برگزاری حداقل یک آزمون پیش‌بینی شود. این اقدام، علاوه بر آنکه می‌تواند از تکرار موضوعات جلوگیری کند و بازدهی کلاس را افزایش دهد، مثالی برای رفتار اقتصادی خواهد بود.

* گذشته از هدف‌های کلی که در ابتدای هر فصل مشخص شده است، هدف‌های یادگیری نیز در همان ابتدای فصول آمده است تا همکاران محترم از انتظارات آموزشی آگاه شوند و در فرایند «یادگیری و یاددهی» نقش سازنده خود را بهتر ایفا کنند.

* به منظور فعال شدن دانشجویان در امر یادگیری و تقویت مهارت‌های تفکر (استدلال، تشخیص، کسب، یادآوری، تجزیه و تحلیل و ...)، همکاران محترم می‌توانند با مشارکت خود آنان، نمونه‌های خودآزمایی در پایان هر فصل را گسترش دهند.

* از طرح مقولات جزئی و مباحث جنبی دامنه‌دار که ارتباط مستقیم به درس ندارد و گاه در جریان آموزش اختلال ایجاد می‌کند، پرهیز شود.

* به منظور تقویت مهارت پژوهش و ایجاد علاقه نسبت به مباحث اقتصاد خرد ۳ همکاران محترم می‌توانند به تناسب عنوان فصول کتاب، دانشجویان را جهت تهیه متون علمی و کاربردی مشابه تشویق و راهنمایی کنند. مجموعه فعالیت‌های دانشجویان در این زمینه می‌تواند به شکل مدون در کتابخانه مرکز محل استقرار و حتی در صورت صلاحدید در کتابخانه دیجیتال دانشگاه، برای استفاده دیگر دانشجویان نگهداری شود.

فصل اول

اقتصاد رفاه

هدف کلی

منظور از ارائه این فصل، آشنایی دانشجویان با مفاهیم و مباحث اولیه اقتصاد رفاه است.

هدف‌های یادگیری

- پس از مطالعه فصل حاضر یادگیرنده قادر خواهد بود:
۱. مفهوم بهینه پارتو و بهبود وضع پارتو را تعریف کند.
 ۲. کاربرد جعبه اجورث را تشریح کند.
 ۳. شرایط کارایی در مصرف را استخراج کند.
 ۴. نحوه ترسیم منحنی امکانات مطلوبیت و کاربرد آن را بیان کند.
 ۵. تفاوت میان دو مفهوم مطلوبیت نهایی و منفعت نهایی را توضیح دهد.
 ۶. شرایط کارایی در تولید را استخراج کند.
 ۷. نحوه ترسیم منحنی امکانات تولید و کاربرد آن را تشریح کند.
 ۸. کارایی جامع اقتصادی را با رسم نمودار توضیح دهد.
 ۹. مفهوم شرط کارایی جامع اقتصادی را به طور کامل تشریح کند.
 ۱۰. ضمن تعریف تابع رفاه اجتماعی، کاربرد آن را در تعیین نقطه بهینه مطلوب توضیح دهد.
 ۱۱. تفاوت اضافه رفاه مصرف کننده و اضافه رفاه تولیدکننده را با ذکر مثالی بیان کند.
 ۱۲. کاربرد مفهوم اضافه رفاه تولیدکنندگان و مصرف کنندگان را، با ذکر مثالی، توضیح دهد.

مقدمه

به‌طور کلی، رفتار مصرف‌کننده بدون نیاز به تعیین ساختار بازار محصولات (کالاها و خدمات)، با توجه به هدف حداکثر رساندن سطح رضایت خاطر وی بررسی می‌شود. در این مرحله، دامنه مطالعه در حد بررسی رفتار یک مصرف‌کننده و استخراج تقاضای وی برای یک محصول است که در نهایت از طریق ترکیب رفتار کلیه مصرف‌کنندگان، تقاضای بازار آن محصول به‌دست می‌آید.

در حالی که، رفتار تولیدکننده یک محصول با توجه به ساختار بازاری که در آن فعالیت می‌کند و براساس هدف حداکثر رساندن سود، بررسی می‌شود. در این مورد نیز ابتدا رفتار یک تولیدکننده و یا یک بنگاه بررسی و سپس با در نظر گرفتن رفتار کلیه تولیدکنندگان در بازار، عرضه محصول به‌دست می‌آید.^۱

براین اساس، بسیاری از تجزیه و تحلیل‌ها در بازار یک محصول بر پایه تئوری رفتار مصرف‌کننده، تئوری رفتار بنگاه و ساختار بازار صورت می‌گیرد. همچنین، بازار نهاده با توجه به چگونگی استخراج عرضه و تقاضای نهاده و ساختار بازار، تجزیه و تحلیل می‌شود. در حقیقت، بررسی رفتار مصرف‌کنندگان و بنگاه‌های اقتصادی حکایت از انتخاب‌های آن‌ها دارد که این انتخاب‌ها به‌طور چشمگیری در شکل‌گیری تخصیص منابع و توزیع درآمد موثر است. در این صورت، سوال این است که آیا نتایج انتخاب‌های فردی مصرف‌کنندگان و تولیدکنندگان از نظر جامعه و شرایط اجتماعی نیز مطلوب است؟ پرداختن به چنین موضوعی و نظایر آن در حیطه شاخه‌ای از علم اقتصاد به نام اقتصاد رفاه قرار دارد. اقتصاد رفاه، شرایط مطلوب اجتماعی را در حالات اقتصادی موجود، ارزیابی می‌کند. از دیدگاه رفاه اقتصادی، تخصیص منابع به‌گونه‌ای باید صورت گیرد که رفاه جامعه حداکثر شود. اینکه رفاه جامعه چگونه و برچه اساسی باید تعریف و مشخص شود، جای بحث دارد. از این رو، مباحث مربوط به اقتصاد رفاه در قالب اقتصاد دستوری و قضاوت‌های ارزشی قرار دارد.

رفاه یک جامعه در حالت کلی بستگی به سطح رفاه (مطلوبیت/ رضایت خاطر) افراد آن جامعه دارد. امکان دارد یک سیاست اقتصادی موجب بالا رفتن سطح رفاه

۱. این موضوع در بازار انحصاری و در صورت تشکیل کارتل صادق نیست.

اقتصادی گروهی از افراد جامعه شود، درحالی که ممکن است همین سیاست موجب کاهش سطح رفاه اقتصادی گروه دیگری از افراد جامعه شود. دراین صورت، ارزیابی نتیجه چنین سیاستی در سطح رفاه جامعه نیازمند مقایسه سطح رفاه افراد دو گروه مذکور است.

به طور کلی، اجرای سیاست های اقتصادی موجب تخصیص مجدد منابع و افزایش احتمالی رفاه عمومی جامعه شود. برای ارزیابی چنین نتیجه ای، لازم است مقایسه ارزشی بین گروه های اجتماعی صورت گیرد (قضاوت ارزشی). تشخیص تأثیر سیاست های اقتصادی بر رفاه گروه ها یا افراد جامعه، با توجه به ماهیت قضاوت ارزشی که در آن وضعیت رفاهی آن ها مقایسه می شود، به سادگی امکان پذیر نیست^۱. برای مثال، فرض کنید در قالب یک سیاست توزیعی مبالغی به عنوان مالیات از افراد ثروتمند دریافت و همان مبالغ در قالب یارانه به فقرا پرداخت شود. آیا می توان به سادگی در مورد تغییر سطح رفاه اجتماعی (رفاه جامعه) ناشی از اجرای سیاست مذکور اظهار نظر کرد؟ آیا در مجموع رفاه اجتماعی افزایش می یابد؟ به طور کلی، ارائه تعریفی از رفاه اجتماعی، فارغ از قضاوت ارزشی، امکان پذیر نیست.

آنچه از مطالب بالا استنباط می شود این است که برای ورود به مباحث اقتصاد رفاه، باید معیاری جهت سنجش نتیجه سیاست های رفاه اقتصادی ارائه شود. بدین منظور، لازم است تصویری از شرایط مطلوب اجتماعی از دیدگاه اقتصادی ترسیم شود تا بتوان شرایط موجود و یا شرایط حاصل از یک سیاست رفاه اقتصادی را با آن مقایسه و نتیجه گیری کرد که آیا به لحاظ اجتماعی وضعیت مطلوب به دست آمده است یا خیر؟ و اگر به دست نیامده آیا حداقل به سمت آن قدم برداشته شده است یا خیر؟

به طور کلی، هر تغییری در شرایط اقتصادی جامعه، موجب تخصیص مجدد منابع و درپی آن تغییر رفاه افراد جامعه می شود. در نتیجه، جهت مقایسه و ارزیابی سیاست های اقتصادی ضروری است شرایط تخصیص بهینه منابع و یا به زبان اقتصادی شرایط کارایی بیان شود.

۱. مطلوبیت/ رضایت خاطر مفهومی ذهنی و غیرقابل شمارش است اما در مباحث پیشرفته تا حد زیادی این اشکال رفع می شود زیرا، مطلوبیت با واحد پول سنجیده می شود.

همان‌طور که می‌دانید در دنیای امروز بیشتر کشورهای دنیا دارای سیستم اقتصادی مختلط هستند. در اقتصاد مختلط، تخصیص منابع از طریق دو مکانیسم بازار و دولت (بخش عمومی) صورت می‌گیرد. تمرکز مباحث اولیه و مقدماتی اقتصاد رفاه بر مکانیسم قیمت گذاری بازار، آن‌هم در بازار رقابت کامل است. در ساختار این بازار افراد و بنگاه‌های اقتصادی برای به دست آوردن حداکثر مطلوبیت و منفعت، در قیمت‌های تعیین شده توسط نیروهای بازار فعالیت می‌کنند. در این شرایط، قیمت‌ها راهنمای تخصیص بهینه منابع تولیدی و محصولات (کالاها و خدمات) هستند. از این رو، مباحث اقتصاد رفاه، در شرایط بازار رقابت کامل، ارائه می‌شود. در این راستا، بهینه پارتو کلیدی‌ترین مفهوم در مقوله رفاه و کارایی اقتصادی است.

در فصل حاضر، پس از ارائه تعریف بهینه پارتو و مفهوم بهبود وضع پارتو، در اقتصاد نئوکلاسیکی در چارچوب تجزیه و تحلیل ایستا، شرایط کارایی به سه صورت: شرط کارایی در مبادله^۱، شرط کارایی در تولید^۲ و شرط کارایی جامع^۳ بررسی می‌شود.

۱-۱ مفهوم بهینه پارتو

اولین و اصلی‌ترین مفهوم در نظریه نوین اقتصاد رفاه، مفهوم «بهینه پارتو»^۴ است. این مفهوم نخستین بار توسط یک اقتصاددان ایتالیایی به نام ویلفردو پارتو^۵ عنوان و به نام وی نام گذاری شد.

• **تعریف مفهوم بهینه پارتو:** بهینه پارتو وضعیتی است که در صورت انحراف از آن و انتقال به وضعیت دیگر، نتوان رفاه اقتصادی یک فرد را افزایش داد بدون اینکه رفاه اقتصادی حداقل یک فرد دیگر جامعه کاهش یابد.

تخصیصی در چارچوب اقتصاد، بهینه پارتو محسوب می‌شود که هرگونه تغییری در آن برای افزایش رفاه زندگی (سطح ارضای خواسته‌های شخصی) یک فرد ممکن نباشد مگر آنکه به موازات آن رفاه زندگی (سطح ارضای خواسته‌های شخصی) حداقل فرد دیگری کاهش یابد.

1. Exchange Efficiency Condition
 2. Production Efficiency Condition
 3. Overall Efficiency Condition
 4. Pareto Optimality
 5. Vilfredo Pareto

باید توجه داشت که رفاه افراد جامعه تابع میزان مصرف آن‌ها از محصولات گوناگون است و ترکیب و میزان تولید محصولات گوناگون تابع تخصیص منابع و عوامل تولید است. درواقع، منظور از تخصیص منابع برای تولید محصولات گوناگون این است که کدام منابع و عوامل تولید و به چه میزان باید به کار روند. براین اساس، تخصیص منابعی بهینه است که در اثر تخصیص مجدد منابع، افزایش تولید یک محصول (کالا یا خدمت) ممکن نباشد مگر با کاهش تولید محصولی دیگر.

در واقعیت، چنین تخصیص بهینه‌ای وجود ندارد و این یک وضعیت ایده‌آل است. پس چرا مطرح می‌شود؟ به دلیل مشخص شدن جهت حرکت و برداشتن گام‌های صحیح و مناسب برای حداکثر کردن رفاه جامعه.

برای رسیدن به بهینه پارتو، ابتدا باید بهبود وضع پارتو تعریف شود.

- **تعریف بهبود وضع پارتو^۱:** وضعیتی است که در صورت انحراف از آن و انتقال به وضعیت دیگر، می‌توان بدون کاهش سطح رفاه دیگران، سطح رفاه حداقل یک نفر را افزایش داد.

با این تعریف، اگر در تخصیص منابع تغییری رخ دهد که بر اثر آن، رفاه نسبی حداقل یک فرد افزایش یابد درحالی‌که رفاه سایر افراد جامعه بدون تغییر باقی بماند، چنین تغییری در تخصیص منابع به‌عنوان یک «بهبود وضع پارتو» تلقی می‌شود. بهبود پارتو، معیاری برای ارزیابی تغییرات رفاه است وقتی انتقالی از یک موقعیت به موقعیت دیگر رخ می‌دهد. درواقع، وقتی بهبود وضع پارتو پیش می‌آید یک قدم به‌طرف وضعیت ایده‌آل برداشته شده است. چنانچه تمامی بهبودهای پارتو تحقق یابد، بهینه پارتو حاصل می‌شود. در این صورت، می‌توان تعریف دیگری از بهینه پارتو به کمک تعریف بهبود وضع پارتو ارائه داد.

- **تعریف دیگری از بهینه پارتو:** بهینه پارتو آن وضعیتی است که در آن وضعیت نتوان هیچ‌گونه بهبود وضع پارتویی را به‌وجود آورد. بهبود وضع پارتو در دو مورد کلی امکان‌پذیر است. نخست، اقتصاد دارای منابع و عوامل تولید بیکار است. در این صورت، با به‌کارگرفتن منابع و عوامل تولید بیکار می‌توان سطح اشتغال و تولید